

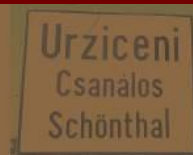
ERDÉLY HELYNEVEI A 19. ÉS A 20. SZÁZADBAN

BARTOS-ELEKES ZSOMBOR
BBTE – Magyar Földrajzi Intézet

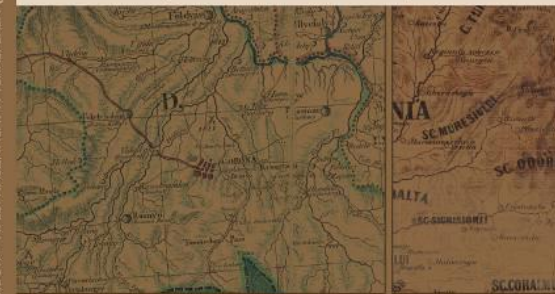
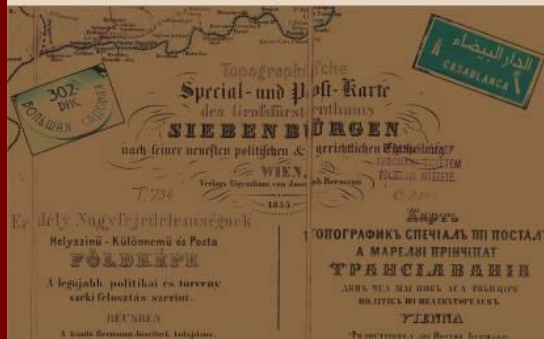
ELTE-TEGETA, MFTTT
Budapest, 2014. április 28.

Tartalom

- **Terület:** jelenkori Erdély
- **Idő:** II. József / Lipszky – jelen (1804–2005)
- **Témák:**
- Hivatalos nyelvek, helynevek szabályozásai
- Helységnevek
- Közterületnevek
- Igazgatási területnevek
- Domborzati nevek
- Tájegységek nevei
- Térképi használatuk

BARTOS-ELEKES ZSOMBOR
NYELVHASZNÁLAT A TÉRKÉPEKEN
(ERDÉLY, 19. ÉS 20. SZÁZAD)

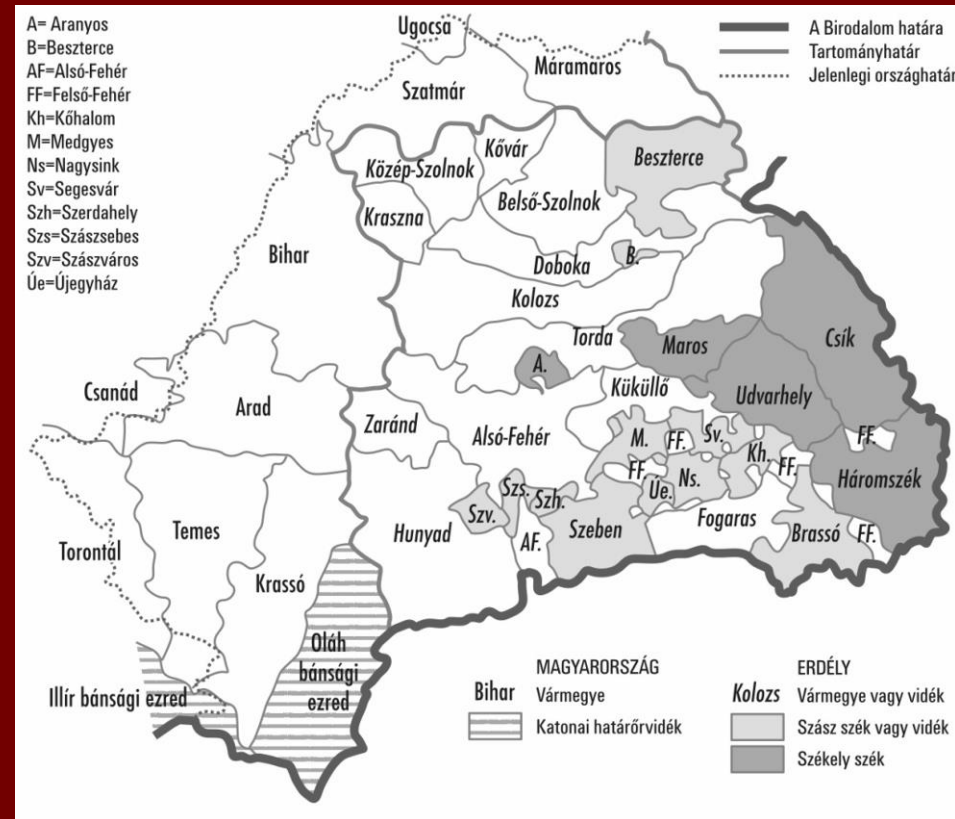

BARTOS-ELEKES ZSOMBOR • NYELVHASZNÁLAT A TÉRKÉPEKEN (ERDÉLY, 19. ÉS 20. SZÁZAD)

Hivatalos nyelvek, helynevek szabályozásai

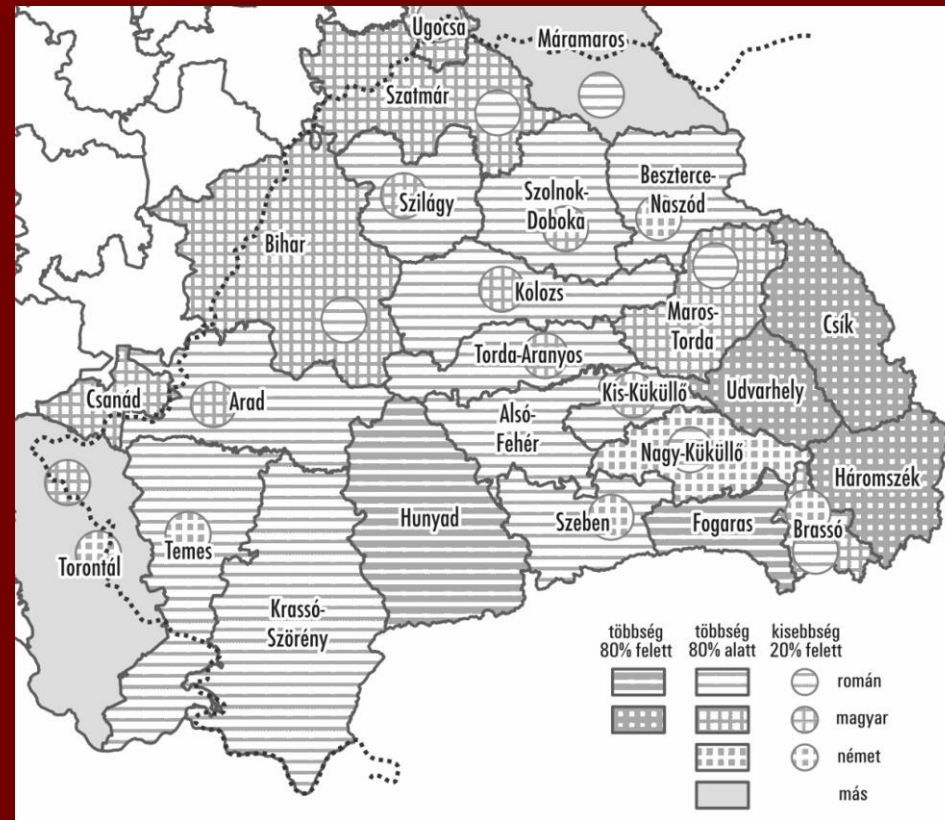
Habsburg Birodalom (1867-ig)

- latin (magyar, német)
- **1848/49 előtt**
  - 1784–1790: német (II. József)
  - 1844/1847: magyar (Pozsony / Kolozsvár)
- **1849 után**
  - 1854/1863: háromnyelvű kormánylap / tartománygyűlés, ország földrajza németül

Osztrák–Magyar Monarchia (1867–1918)

- 1868: Deák–Eötvös-féle törvény a nemzetiségek egyenjogúságáról
- 1898: községek törzskönyvezése, használata hivatalokban, tankönyvekben

Románia (1918-tól)

■ 1920–1945

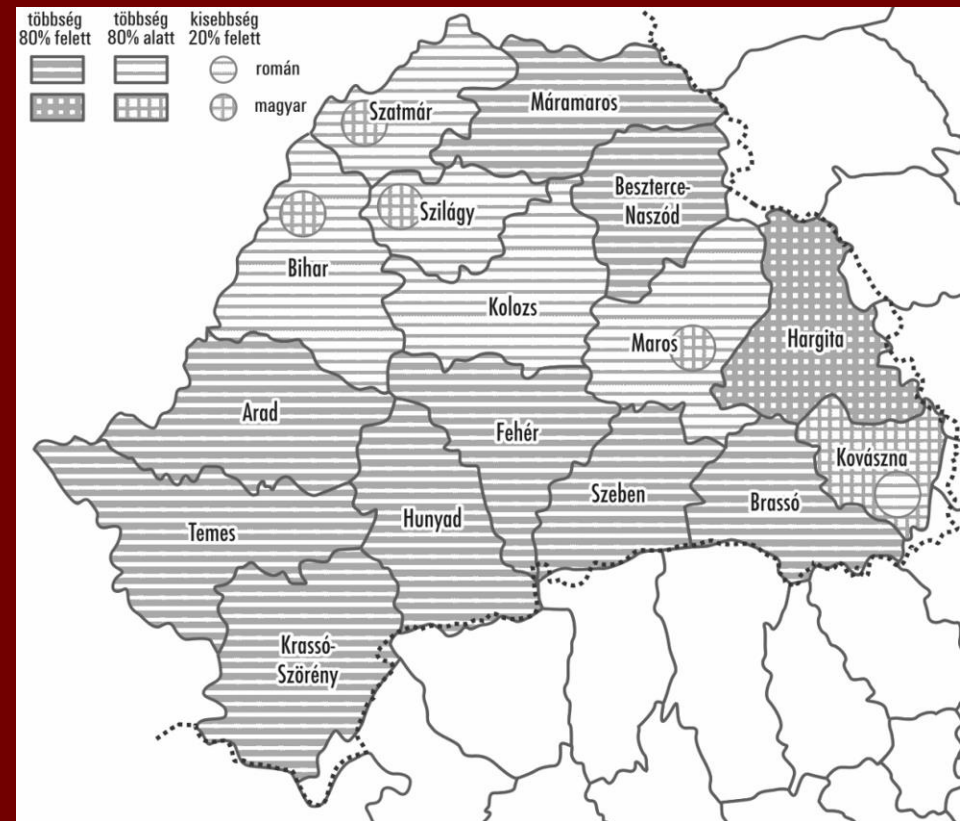
- 1921: kisebbségi név még az irodalmi szövegekben sem használható
- 1925–1938: helységnevek megállapítása, ország földrajza románul (kisebbségi státútum)

■ 1945–1989

- 1956: kisebbségi helységnevek a helységnévtárban
- 1988: helynevek irodalmi szövegekben is csak románul

■ 1989 után

- 1997/2001: kisebbségi helységnevek elismerése
- 2011: ország földrajza magyarul (román tankönyv fordítása)

Helységnevek

A kezdetek

- 1773: *Lexicon Locorum*
- Névtárak:
  - Korabinszky, Vályi, Lipszky (1808), Marienburg, Lenk (1839), Fényes (1851), Hornyánsky stb.
- Új települések Bánságban:
  - Újsopot, Stájerlak, Coronini
- Helyi beszélt nyelvek nevei, több névváltozat, egymás átírásai
- *Lipszky 1804–1808*

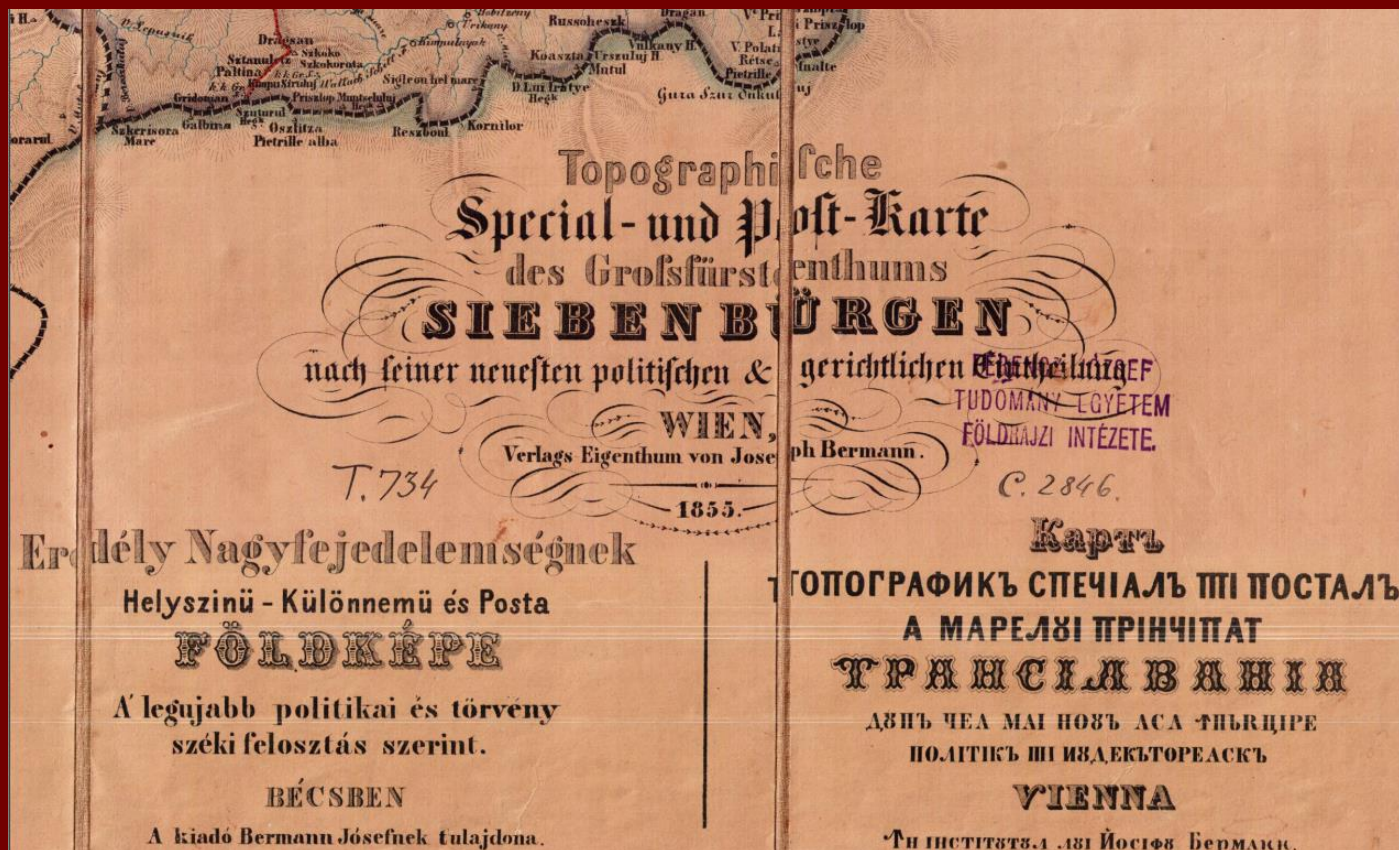

Helységnevek: névrendezések

- **1854-ben az osztrák hatalom:**
  - közigazgatási átszervezés
  - alig használt német nevek elismerése, de mesterséges névváltoztatás nélkül
  - más nyelvű nevek használatába nem szólt bele
- **1898 után a magyar hatalom:**
  - helységnévrendezés
  - magyar nyelvű helységnevek törzskönyvezése, mesterséges nevek
  - más nyelvű nevek használatának korlátozása
- **1925-től a román hatalom:**
  - közigazgatási és névrendezések több lépésben
  - román nyelvű településnevek változtatása (mesterséges nevek is)
  - más nyelvű nevek használatát többször korlátozza vagy megengedi

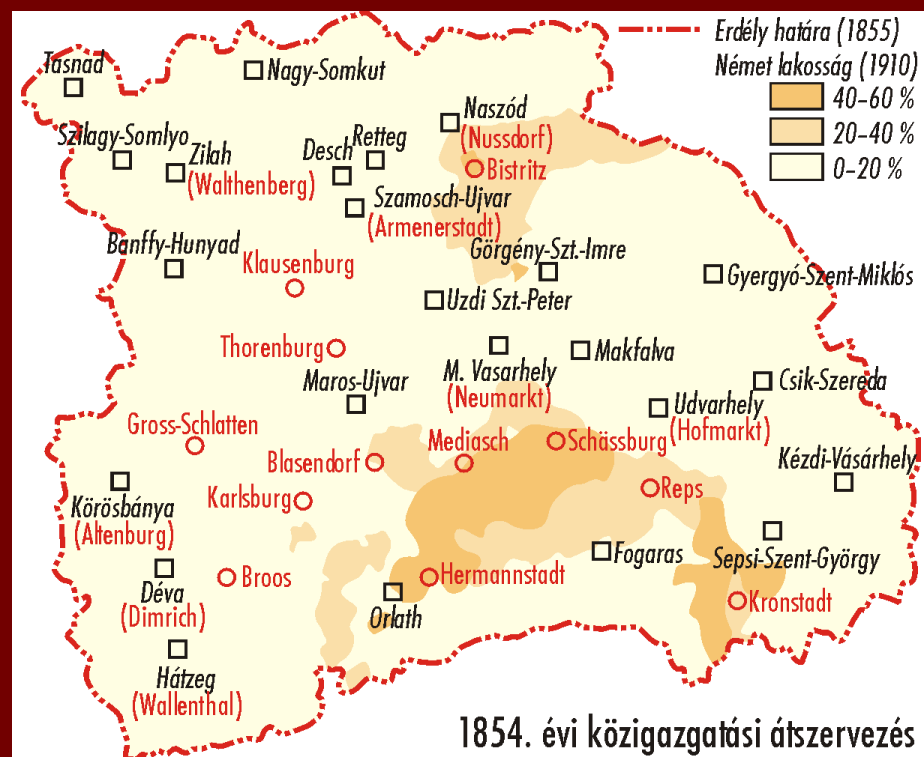
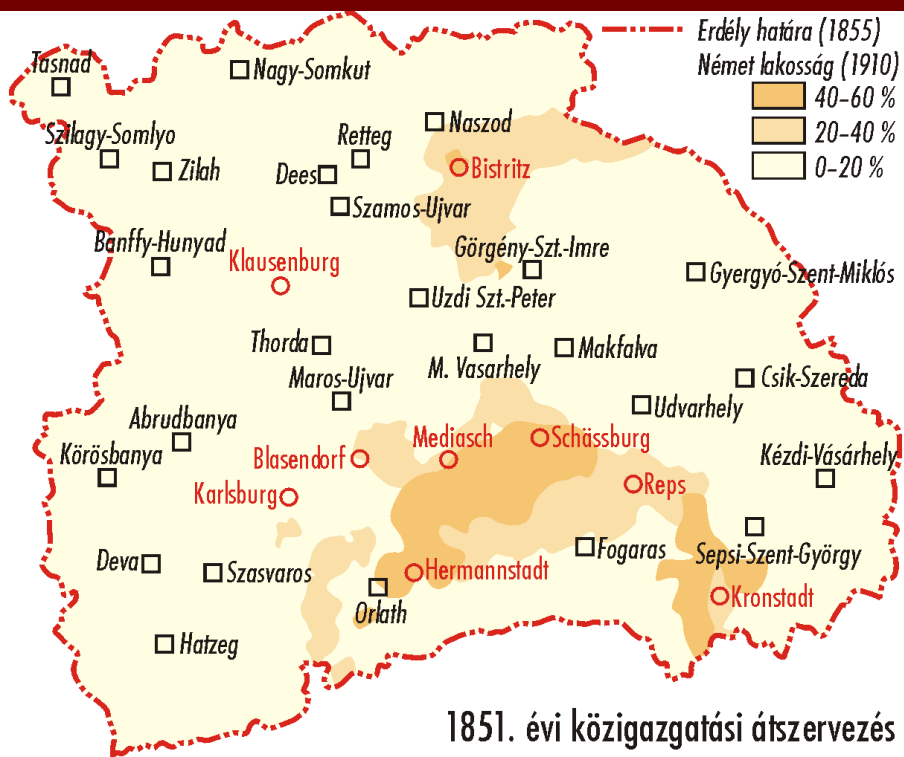
Osztrák névrendezés: 1854

- két közigazgatási átszervezés: 1851, 1854
- Országos Törvény- és Kormánylap: három nyelven egymástól különböző nevek – a helységeknek három hivatalos nevük lett (magyar, német és román).

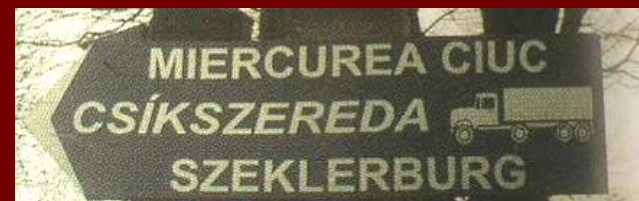
Osztrák névrendezés: folyamat

- 1851: csupán a közismert német nevek jelölése
- 1854: lényegesebb több név
- fontossá vált az osztrák jelenlét hangsúlyozása: német nevek lappangó rétege lett felélesztve, addig alig ismert nevek, részletes névtárak tartalmazták ezeket
- német névterület mesterséges növelése
- nem történt mesterséges névadás: Hajdúböszörmény (Wütender Armenier = bösz örmény)

Osztrák névrendezés: következmények

- **Korabeli térképek:** a szerzők nehezen fogadták el, kritikával vették át az új (alig ismert) neveket
- **Ma:** többnyelvűség teljessége, a történelmi német nevek feltüntetése
- **forrás:** névtárakból válogatás nélkül
- ma több német név, mint amennyit a szász lakosság használt annak idején.
- a német anyanyelvű számára annak idején mesterkélt hangzásúnak tűnő német nevek ma, nem-németeknek elfogadottakká, hitelesekké váltak.

Magyar törzskönyvezés: 1898–1912

IV. TÖRVÉNYCZIKK

a község- és egyéb helynevekről.

(Szentelést nyert 1898. évi február hó 15-én. — Kiadatott az „Országos Törvénytár“-ban 1898. évi február hó 17-én.)

1. §.

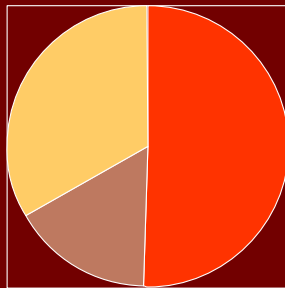
Minden községnek csak egy hivatalos neve lehet.

- **Okok:** hasonló alakú nevek, névváltozatok >> tájékozódásbeli és postai forgalmi gondok
- **Névmegállapítás:** országos községi törzskönyvbizottság javaslata, belügyminiszter dönt, törzskönyvben nyilvántart.
- **Névhasználat:** hivatalos iratok, tankönyvek, térképek – függetlenül a kiadvány nyelvétől – kizárólag a törzskönyvezett név használható
- **Cél:** hivatalos és *társadalmi* érintkezésben a név elterjedt és kizárólagossá váljon.
- **1898–1912:** helységnévrendezés – községek törzskönyvezése

Magyar törzskönyvezés: folyamat

- 12 000 helységnév
  - 59 vármegye + Fiume
  - Fogaras, Hunyad, Árva, Turóc

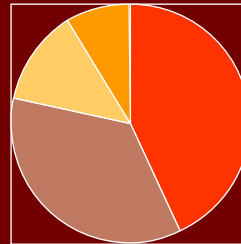
Változtatások mértéke

■ változtatlan ■ helyesírás ■ névváltoztatás

- Változások:
  - kért 3%
  - nem kért 97%
- Helységnévtárak: 1873, ... 1913, (1944)

Folyamat

- helyi szerv elfogadta a javaslatot
- fellebbezés: továbbra is bizottsági javaslat
- fellebbezés: helyi név
- elmaradt a döntés

Korábbi név Törzskönybizottság javaslata A község határozata A közgyűlés véleménye Új név

Magyar törzskönyvezés: példák

- **Toplicza, Oláh-Toplicza, Gyergyó-Toplicza >> Maroshévíz**
  - vármegyei törvényhatóság új nevet kér a bizottságtól: **Maros-Hévíz**.
  - A bizottság elfogadja a kérelmet.
  - A község tiltakozik, ragaszkodik a Toplicza elnevezéshez, érveik: sohasem kérték a nevet, tíz évvel korábban is tiltakoztak a névváltoztatási szándék ellen
  - bizottság tiltakozásnak **nem ad helyet**, bár elismeri, hogy a község valóban nem kérte a nevet; de az új név mellett szól, hogy az országban több Toplicza van; megyei bizottság javasolta.
- **Oláh-Andrásfalva >> Székelyandrásfalva**
  - nem kértek új nevet (posta, vasút, pecsét; régebbi név sem ismert)
  - bizottság javaslatai: **Magyarosandrásfalva** (Magyaros-patak), **Székelyandrásfalva** (székely lakosságú Udvarhely vármegye)
  - A községi képviselőtestület tiltakozik (csak egy magyar család lakik a faluban).
  - A bizottság a fellebbezést **nem fogadja el** (indoklásuk: laknak itt magyarok, a többiek beszélnek a nyelvet)

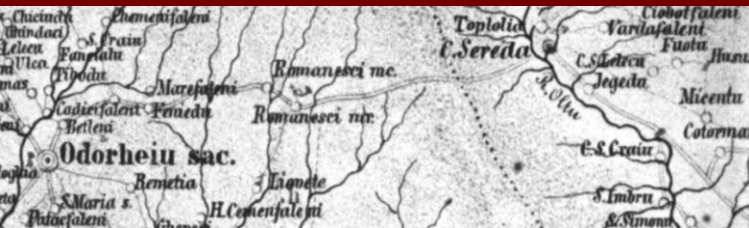
Magyar törzskönyvezés: értékelés

- Pozitívum: 1 település = 1 név, helyesírás;
- módosítások 1/3-a: jelzők módosítása
- Negatívum:
  - módosítások 2/3-a: magyarra való átírás, fordítás; részben, vagy teljes mértékben új név; régi név felelevenítése
  - magyarosság, történetiség, helyesírásbeli egység, motiváció, szabatosság, etimológiai világosság.
  - „külsőleg, a helynevekben is megnyilvánuljon e területnek a magyar államhoz való tartozandósága” (bizottság elnöke a belügyminiszternek)
  - a magyar névterületet megnövelése, összefüggővé tétele >> természetes eredetű magyar névanyag átforgatása
  - a magyar nyelvű névhasználat kizárólagossá tétele >> természetes eredetű nemzetiségi névanyag elsüllyesztése
- hozzáférhető, egyértelmű >> etalon a magyar nyelvű névhasználatban, minden mai névmegállapításnak alapja.
- a nevek ma már nem differenciálódnak: a törzskönyvezés erőltetett magyarosító jellege révén kialakult hiteltelen név létjogosultsága azonossá vált a sok évszázados magyar nevekével
- pár éves hivatalos voltuk többet ér a sok évszázados használatnál.

Román névterület 19. században

- nem fedte le teljes mértékben Erdélyt
- helységnévszótár: Moldovan–Togan 1909
- Erdélyi térképek (Fetti 1862, Bordeaux 1871)
- Regáti térképek (Laurian 1866)
- néha két névváltozat: erdélyi átírás, regáti fordítás

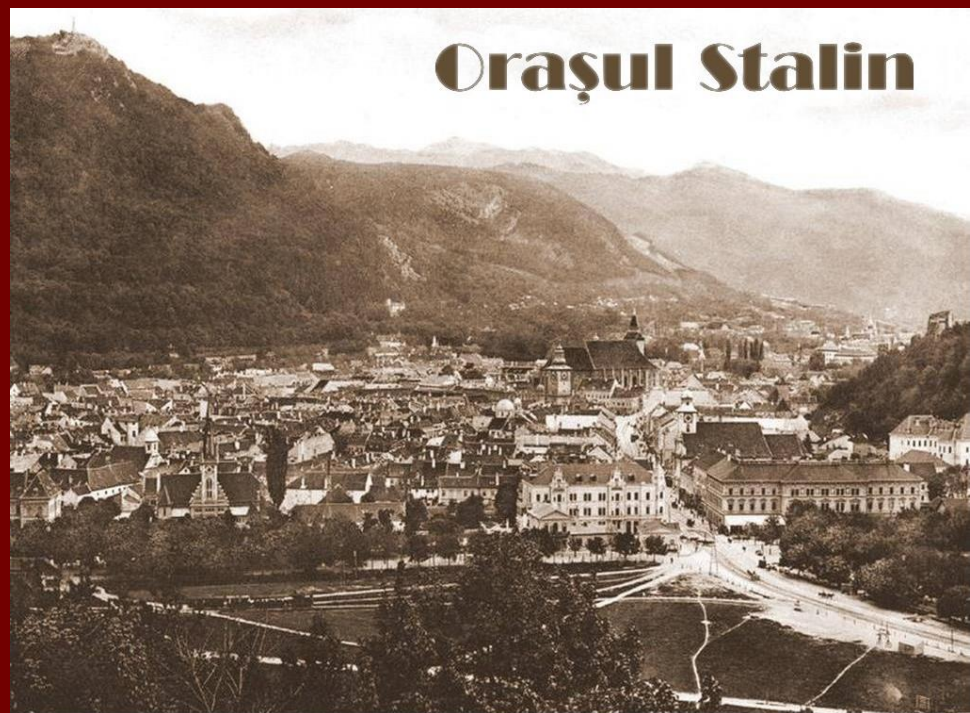
Román névrendezések: 1918–1947

- a román közigazgatás minden településnek román helységneveket igényelt
- 1925-ig: egyéni névmegállapítások
- 1925. évi 95. törvény a közigazgatás egységesítéséről
  - bizottság: földrajztudósok, katonatisztek
  - a frissen kialakult névhasználathoz képest még közel 500 erdélyi településnek változtatja meg a nevét
  - Meruțiu (bizottság tagja): 100-nak nem vállalja apaságát (pl. Coșbuc, Rimetea)
- helyi tanács döntése, belügyminiszter jóváhagyása
- Chezdi-Oșorheiu >> Târgu Secuiesc
- Cohalm >> Rupea
- Diciosânmartin >> Târnăveni
- Giurgeu-Sânmiclăuș >> Gheorgheni
- Mureș-Oșorheiu >> Târgu Mureș
- Sătmar >> Satu Mare
- Sereda-Ciucului >> Miercurea-Ciuc
- Șepși-Sângeorgiu >> Sfântu Gheorghe

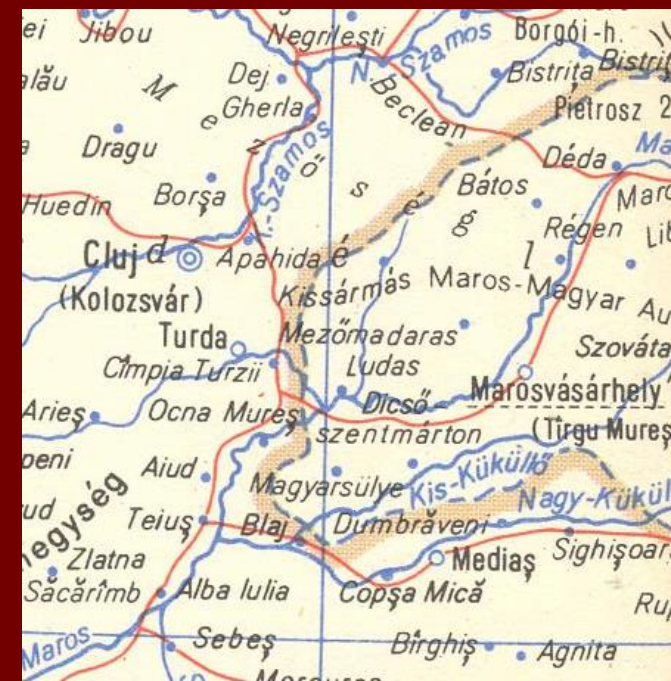
Román névrendezések: 1948 után

- 1951/226-os rendelet: helyi javaslat, nemzetgyűlési megállapítás (nyelvi vagy politikai okok)
- többnyire ötvenes évek, utána kevesebb
- Avram Iancu: 3 >> 4
- Berthelot >> Unirea
- Luca >> Gheorghe Doja
- Oraşul Stalin (1950–1960)
- Dr. Petru Groza (1990-ig)
- 1974: utolsó helységnévtár
  - Cluj-Napoca, Constantin Daicoviciu
- 1989: minimális
  - változik: Ştei, Berthelot
  - marad: Oţelu Roşu (Nándorhegy, Ferdinand), Gheorghe Doja

Román névrendezések: kisebbségi nevek

- Hnt 1954: előszó
- Hnt 1956: magyar–román névmutató
  - Farkaslaxa, Antalòk Pataka
- **Helységnévszótárak:**
  - Suciu 1967, ... Szabó 2003
- **2001/215-ös törvény:**
  - források: Suciu 1967, Dimap 1990 stb.
  - két változat: 2001, 2002
  - Daia (MS): Szászdálya, Dányán?

Helységnevek (összefoglalás)

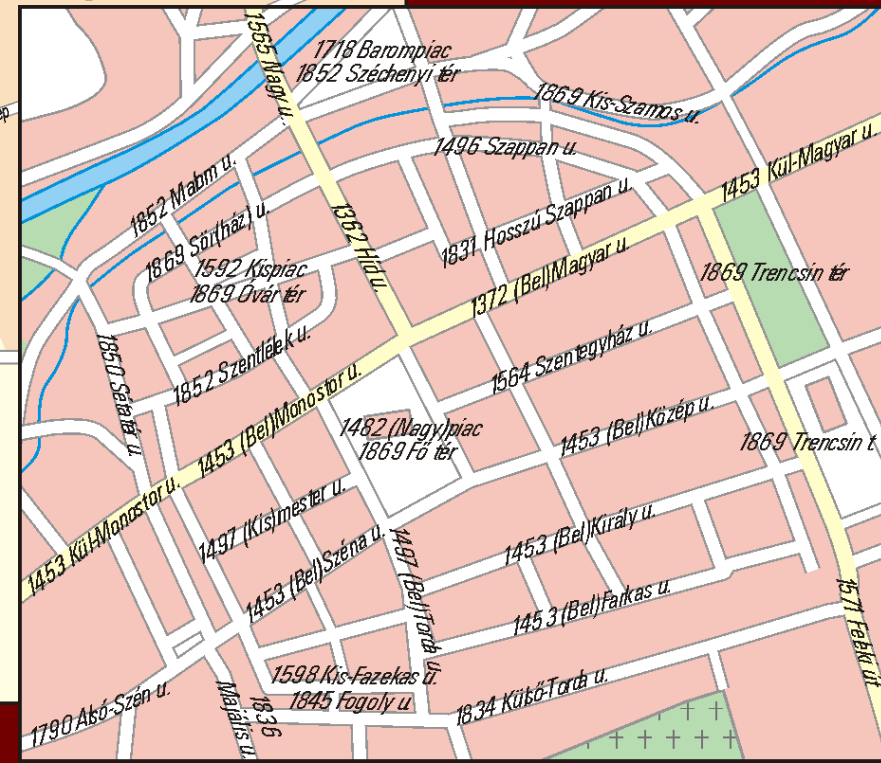

- **Névegységesítés:** 1 név = 1 település (a román névrendezés esetében homonímia maradt)
- a **helyi nevek elve** helyett **államnyelvi névpolitika**
- nevek **átírása** helyett **lefordítása** vagy **új névvel** cserélése
- államnyelvi nevek alakja: **mesterséges névadások** saját szimbólumaik beépítése a földrajzi térbe
- hivatalos és nem hivatalos nyelvű **természetes névalakok** elsüllyesztése

Közterületnevek

Kolozsvár: középkor, kora újkor

■ Asztalos Lajos 2004

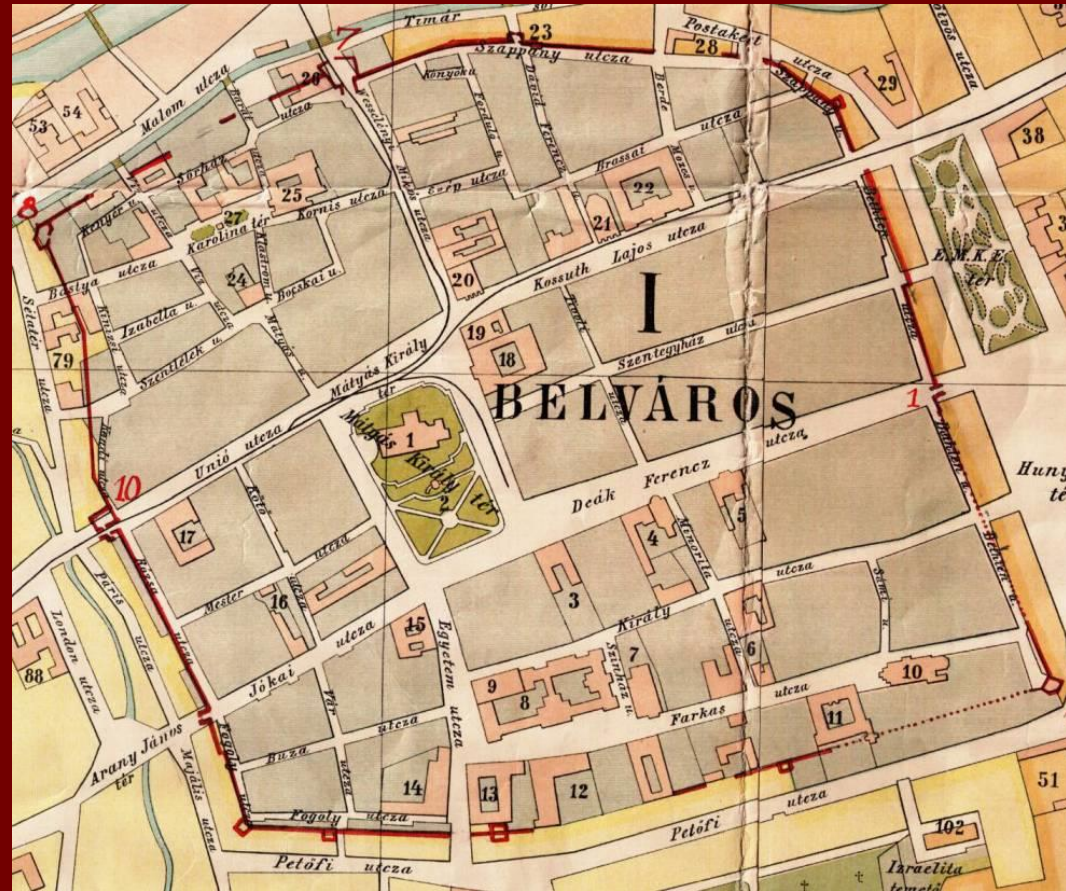

Kolozsvár századfordón

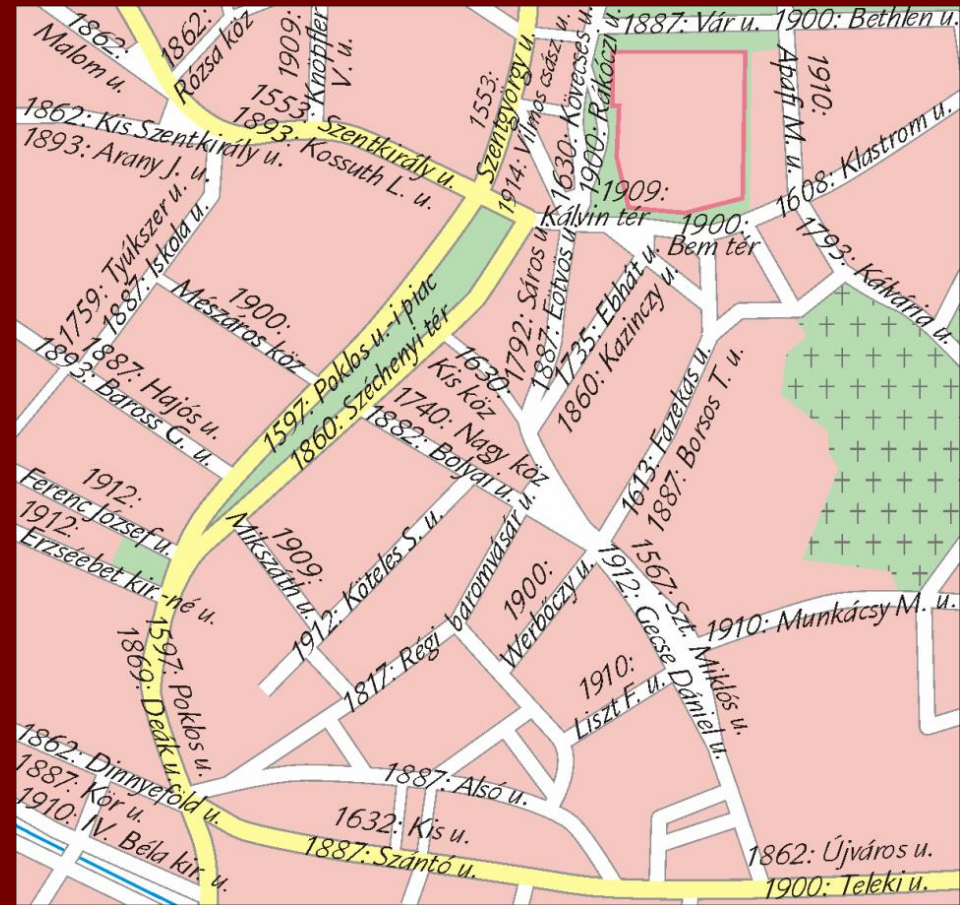
- 1869-től tizedek helyett utcák szerinti házsámozás
- a város nyilvántartja a kialakult utcaneveket
- nemcsak nyilvántartás, hanem átnevezések is
- 1898:
- **mesterséges** név
- **funkcionális**:
  - épület (Egyetem u.)
  - szimbolikus töltet (Mátyás király tér)
- **szimbolikus**:
  - motivált (Unió u.),
  - **motiválatlan** (Deák u.)

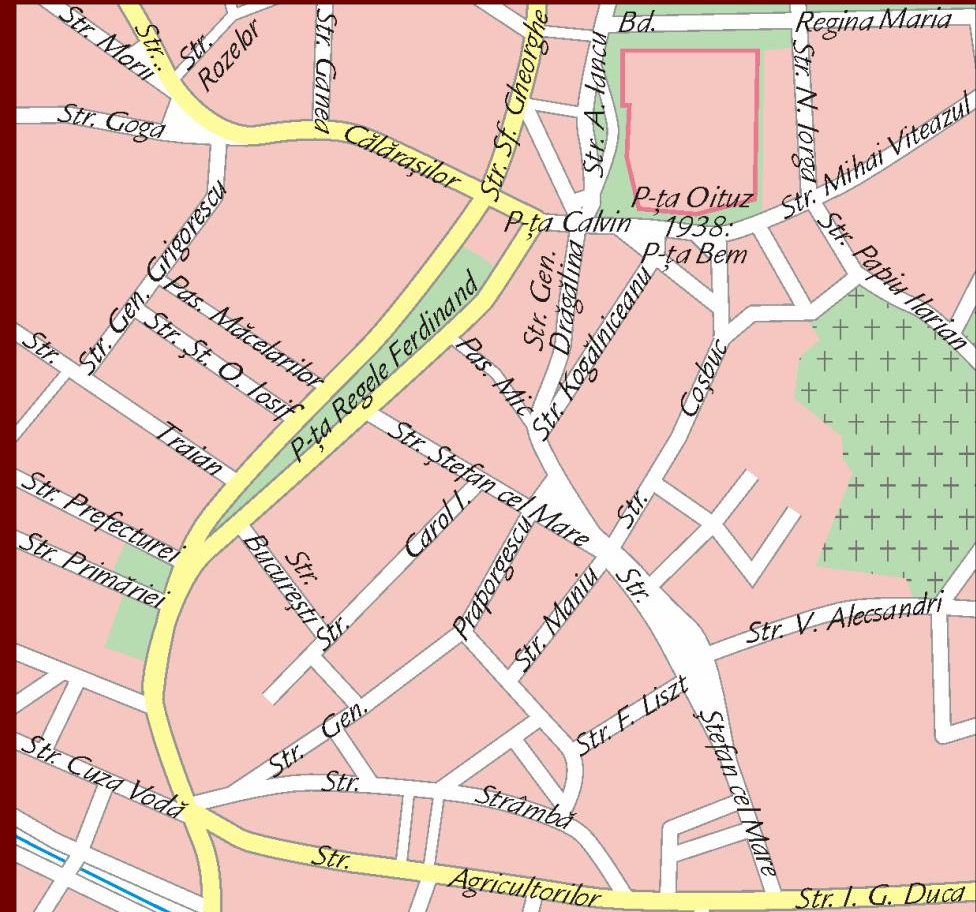
Marosvásárhely magyar utcanevei

- Vigh Károly (1996), Pál-Antal Sándor (1997)
- 1860: Széchenyi, Kazinczy
- 1887-től: rendszeres
- később szinte csak szimbolikus nevek

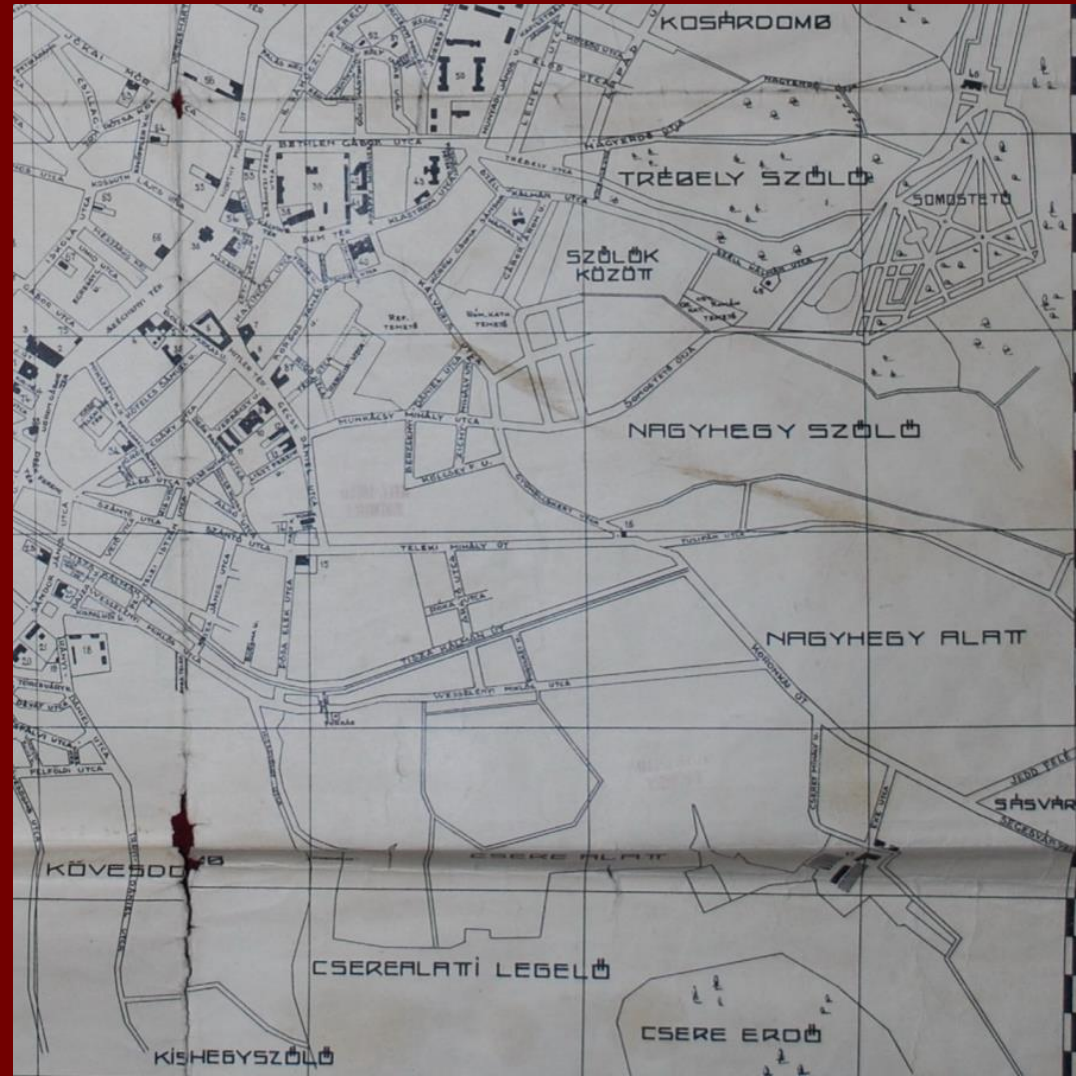
Marosvásárhely román utcanevei

- 1920–:
  - marad Calvin, Liszt
  - Szigligeti >> Caragiale
  - Árpád >> Decebal
  - Mikes Kelemen >> Micu-Klein
  - Lázár Vilmos >> Gh. Lazăr
  - Álmos >> Somnului
- 1960-as évek: stabil nevek (Arany, Borsos, Iskola, Kossuth, Köteles)

Városrészek nevei

- Természetes név:
  - Kövesdomb (1848)
- Mesterséges név:
  - Kosárdomb: Kornisa (párkány)
  - Hidak köze: Kárpátok sétány (utca)
  - Sásvár, Cserealja: Tudor Vladimirescu (utca)
  - Postarét: November 7 (dátum)
  - Hídvég: Egyesülés (fogalom)

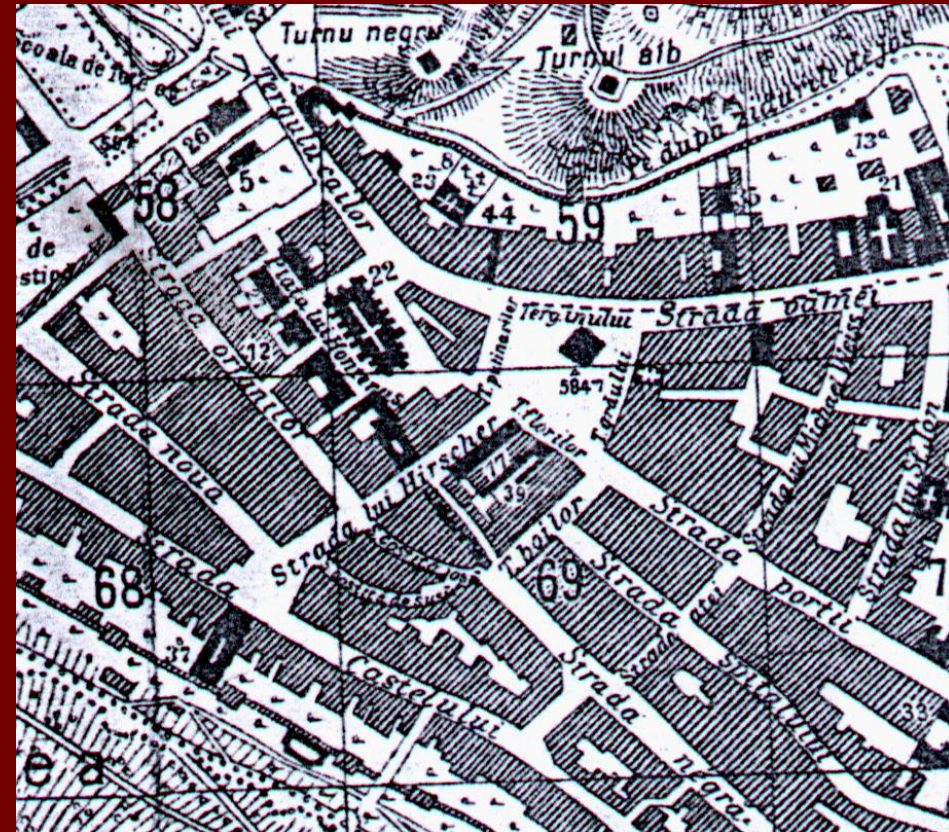

Brassó, Nagyszeben, Temesvár

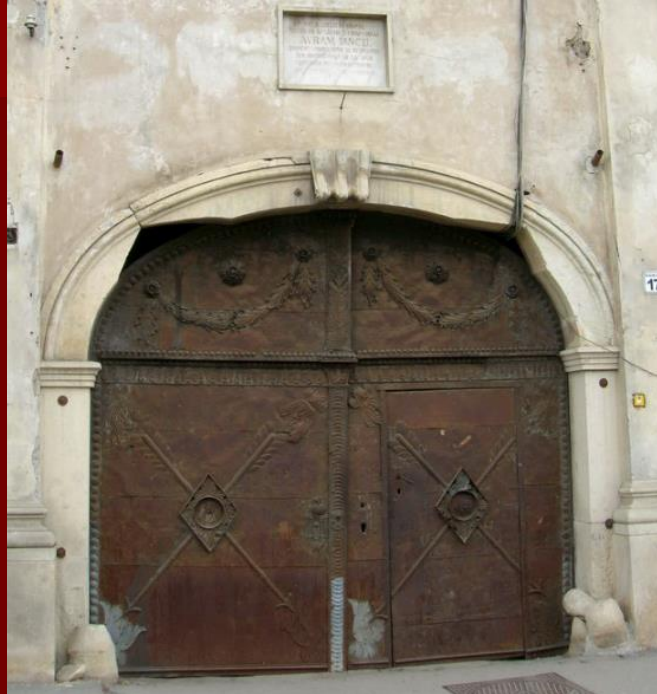
■ Brassó:

- háromnyelvű névtáblák
- kevesebb névváltozás, több kapcsolat helytörténettel: Michael Weiss, Rudolfsring / Rezső krt.

Utcanevek (összefoglalás)

- Külső-Torda
- 1898: Petőfi
- 1920: A. Iancu
- 1940: Petőfi
- 1945: A. Iancu + Petőfi
- 1964: A. Iancu
- 1995: A. Iancu + (Petőfi)

- **eredeti cél:** földrajzi tájékozódás; a **19. század végéig** az utcanevek az utca jellegét tükrözték, így változatlanok voltak évszázadokon keresztül
- a **19. század végétől** minden egyes újabb hatalmi rendszer a **saját** képére festette át az utcaneveket, így hatalmuk változásával az őket jellemző utcaneveknek is **változniuk kellett**; egymásra rétegződött, egymással akár ellentétes ideológiák szimbólumait közvetítik (történelmi tájékozódás)

Igazgatási területnevek

1918 előtt

- 1790–1851: vármegye–szék
- 1851–1861: tartomány (székhelyek nevei)
- 1861–1876: vármegye–szék
- 1876–1918: vármegye
  - Kraszna, Közép-Szolnok >> Szilágy
  - Zaránd, Kővár, (szász) székek neveinek eltűnése, párosítások
  - Szörény megjelenése

1918 után

- 1918–1938: megye
  - Solnoc-Dăbâca >> Someș, Cojocna >> Cluj
- 1938–1940: tartomány, megye
  - Mureș, Someș, Timiș, (Bucegi)
- 1940–1944: magyar és román megyék
- 1944–1950: megye
- 1950–1968: tartomány
  - székhelyek, majd nagyobb tájegységek (Bánság, Máramaros, Körösvidék)
- 1968: megye
  - Fogaras, Kis- és Nagy-Küküllő, Szolnok-Doboka, Torda-Aranyos, Torontál eltűnése
  - Hargita, Kovászna megjelenése

Domborzati nevek

Magyar tájbeosztások 1947 után

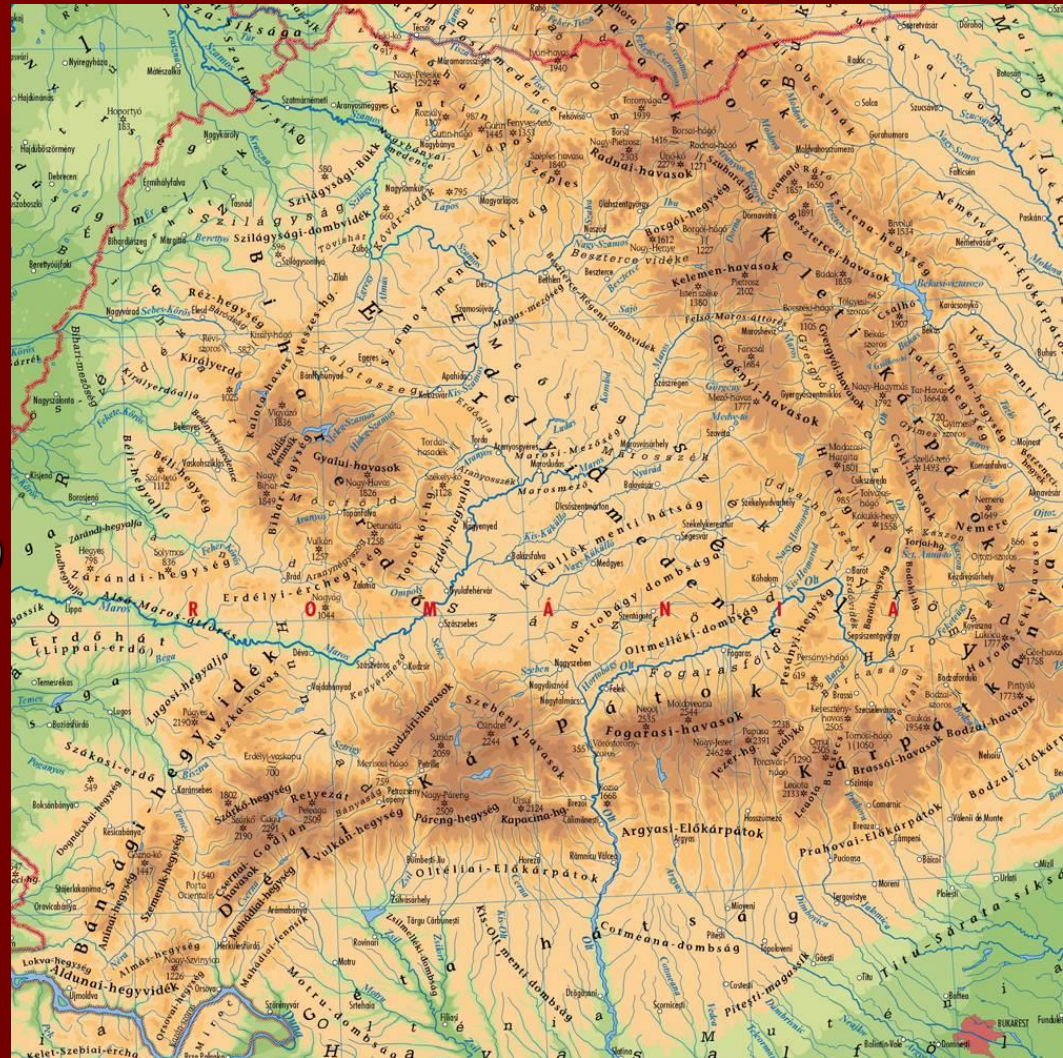
■ Névváltozások:

- Hegyes–Drócsa >> Zarándi-hegység
- Háromszéki-havasok >> Vráncsai-hegység
- Pojána-Ruszka, Moma-Kodru

■ Erdélyi-szigethegység

- Magyar–Erdélyi-határláncolat (Hunfalvy 1863)
- Bihar-hegység (Jankó 1891)
- Keletmagyarországi-szigethegység (Cholnoky 1910)
- Keleti-középhegység (Prinz 1914)
- Bihar-erdő (Prinz 1936)
- Keleti-szigethegység (Bulla–Mendöl 1947)
- Erdélyi-peremhegyvidék (Székely 1968)
- Nyugati-szigethegység (Tulogdi–Madarász–Balás 1976)
- Erdélyi-középhegység (Hajdú–Moharos – Hevesi 1997)

■ Tiszai (Nyugati)-alföld

Tájegységek nevei

- Történeti / jelenkori Erdély
- Király-hágó:
  - Partium, Részek, Királyhágómellék (Királyhágóntúl)
  - területe
  - Körös-vidék, Máramaros
- Székelyföld:
  - székek: Aranyosszék, Felső-Fehér
  - dualizmus: négy székely vármegye
  - ma: két/három megye?
  - öntudat, nyelvjárás, építészet, tánc, viselet stb.
- Királyföld / Szászföld
- Bánság / Bánát

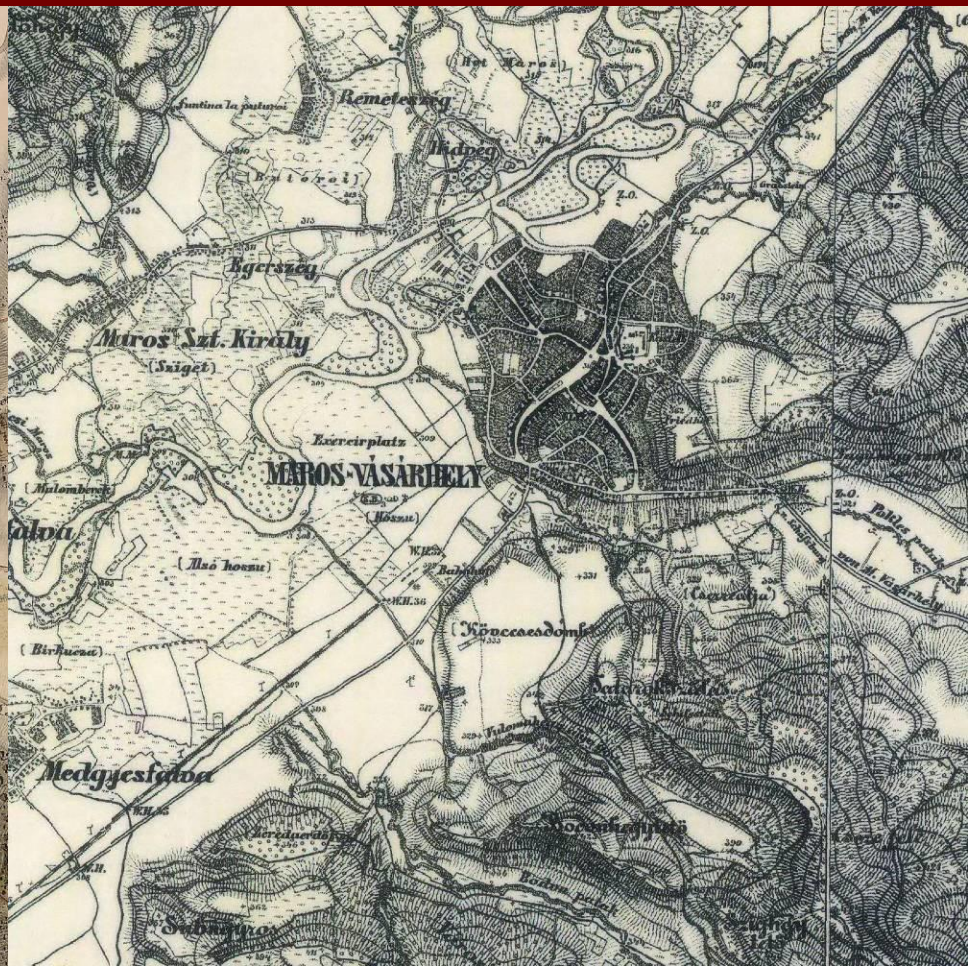

Helynevek a térképeken

- Katonai/állami topográfiai térképek
- Belföldi térképek
  - oktatási (földrajzi, közigazgatási)
  - idegenforgalmi (város, turista, autó)
- Külföldi térképek
  - Nyelvek (román, magyar, német, egyéb)

Topográfiai térkép 1867-ig

- I. és II. osztrák felmérés: helyi nevek, többnyelvűség

Polgári térképészet 1849-ig

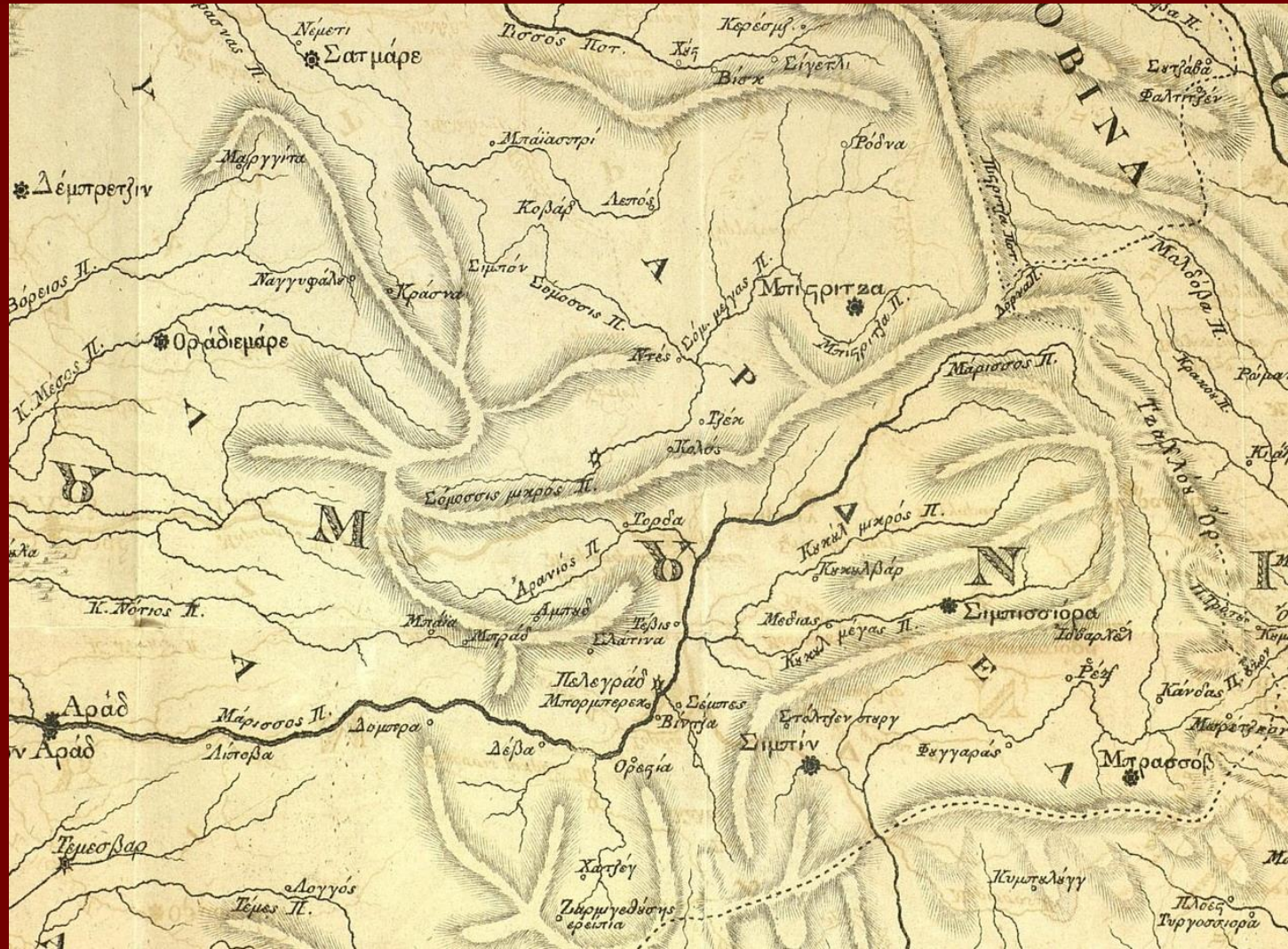
- Helyi nevek, többnyelvűség, rendszertelen
- Lipszky 1804–1808
- Raffelsperger 1841

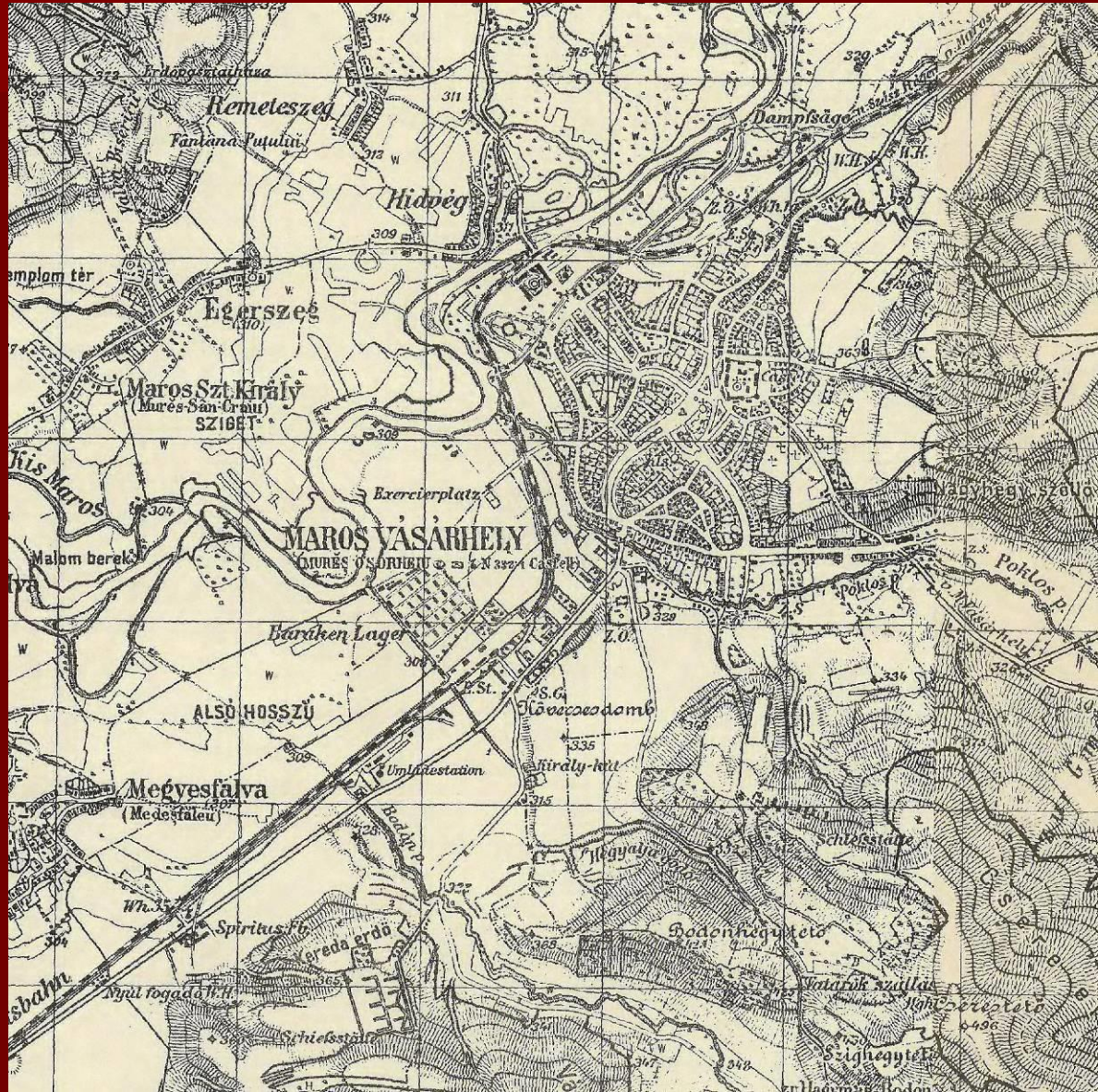
Külföldi/román térképek 1867-ig

- Philippide 1816, görög írású térkép
- 1849 után: első térképek, amelyek már Erdélyt is ábrázolják, csak román nyelvűek

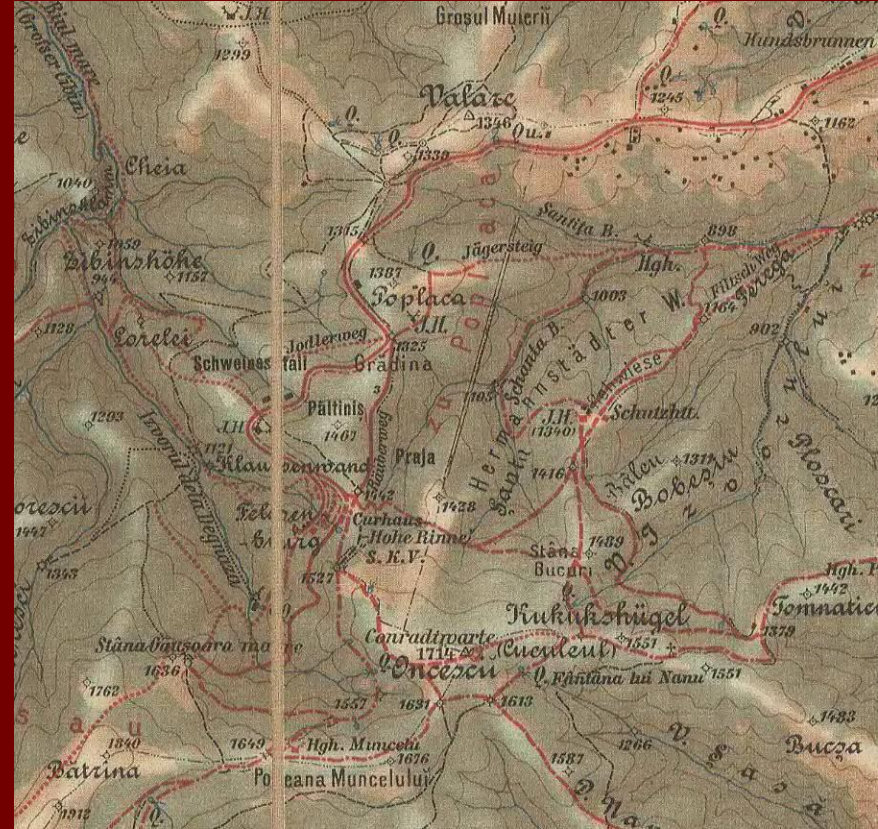
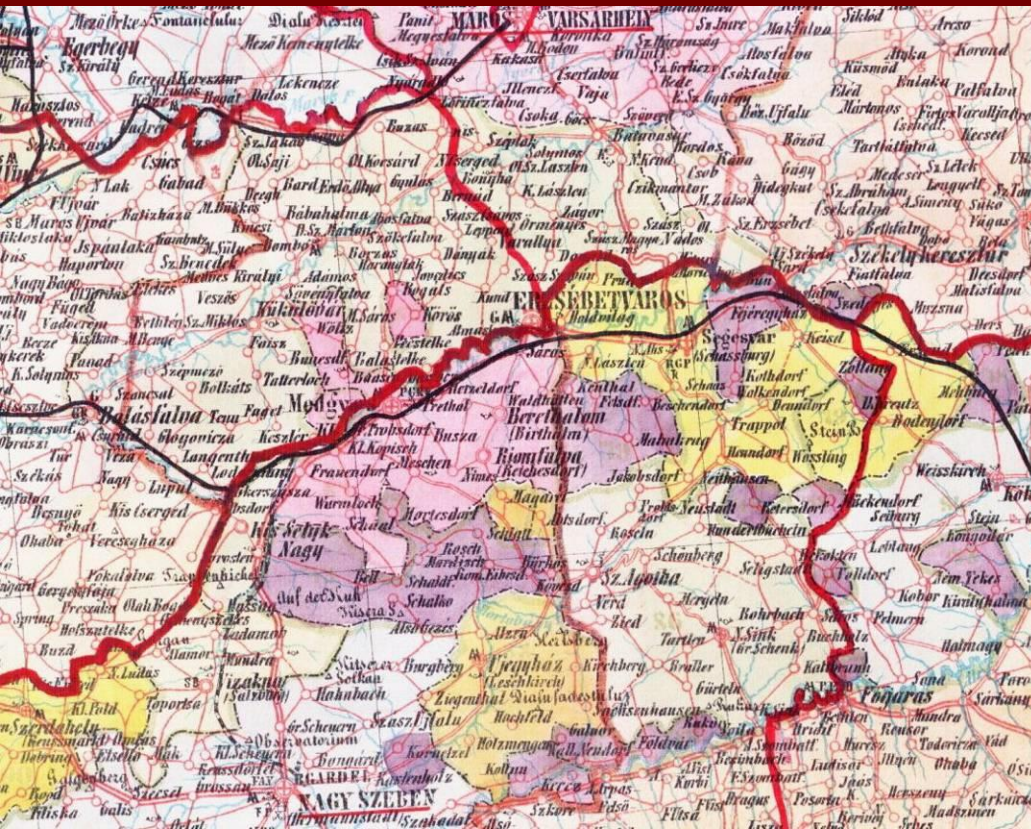
Topográfiai térkép 1867–1918

- III. osztrák felmérés
- Többnyelvűség, nincs figyelemmel törzskönyvezésre

Polgári térképészet 1867–1918

- Szék-vármegye rendszer felszámolásával többnyelvűség is eltűnik – Hátsek 1870
- Kialakul az államnyelvű névrajz (magyar térképek)
- Többnyelvűség: ritkák (Brassó, SKV)

Külföldi térképek 1867–1918

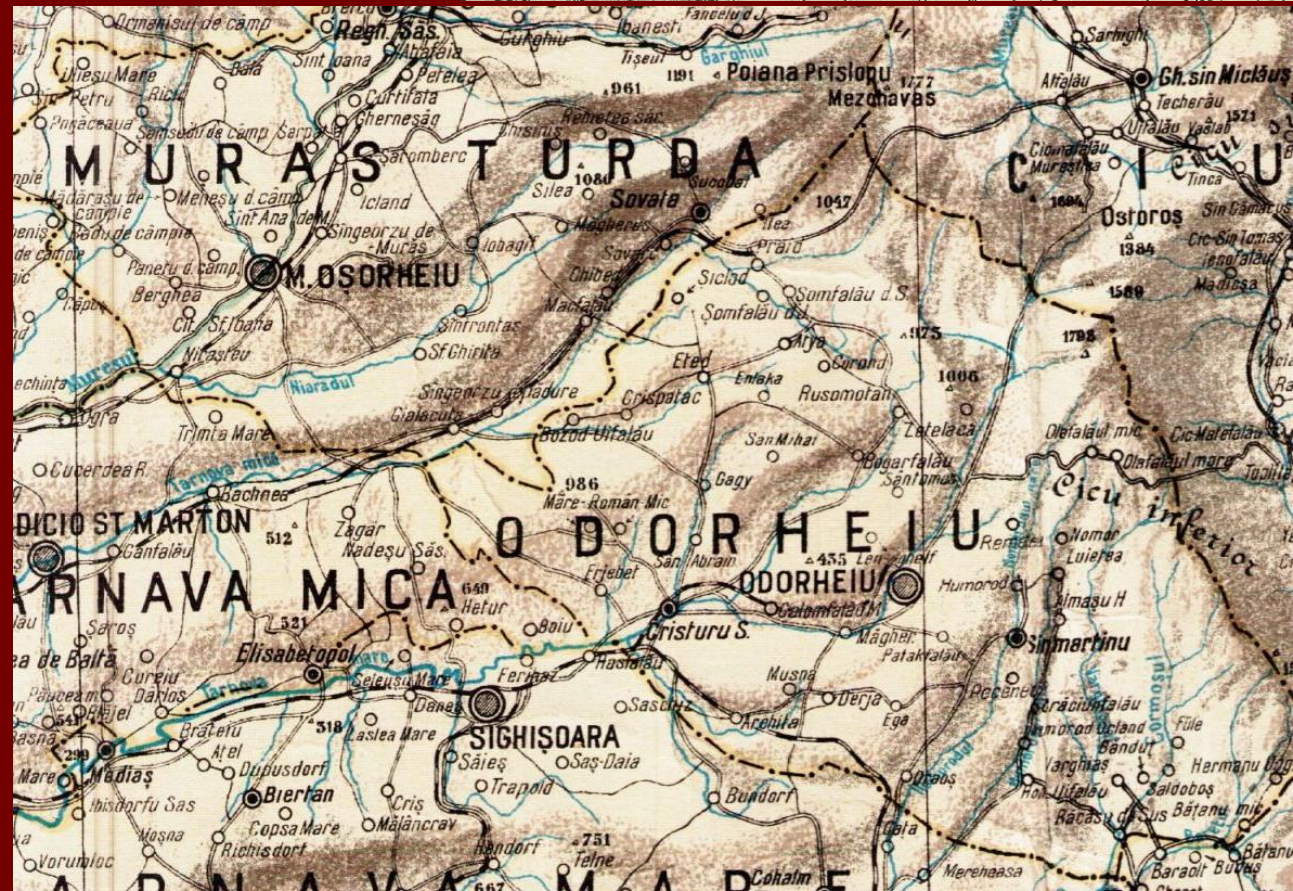

■ Román:

- román nevek
- Laurian 1866
- Georgescu 1915

■ Nyugati:

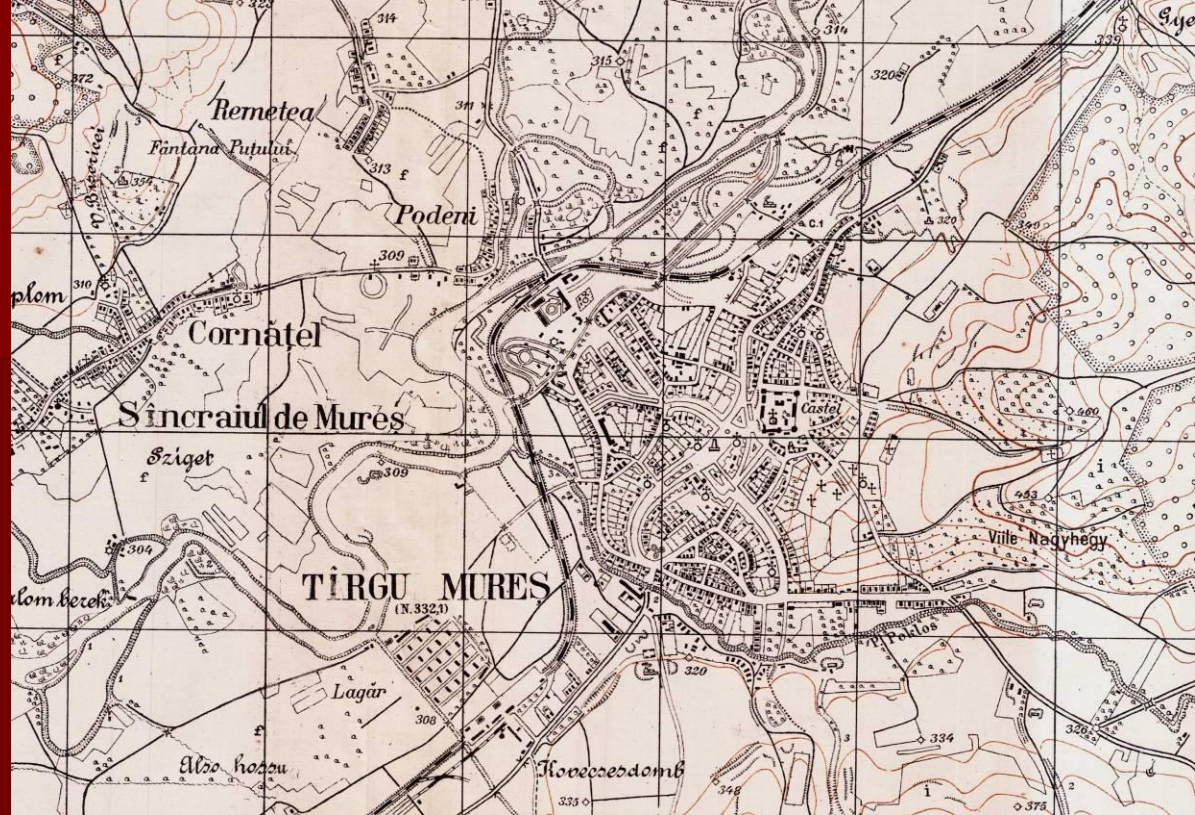
- Vidal de la Blache 1891
- Erdély, magyar és német nevek is

Topográfiai térképek 1919–1944

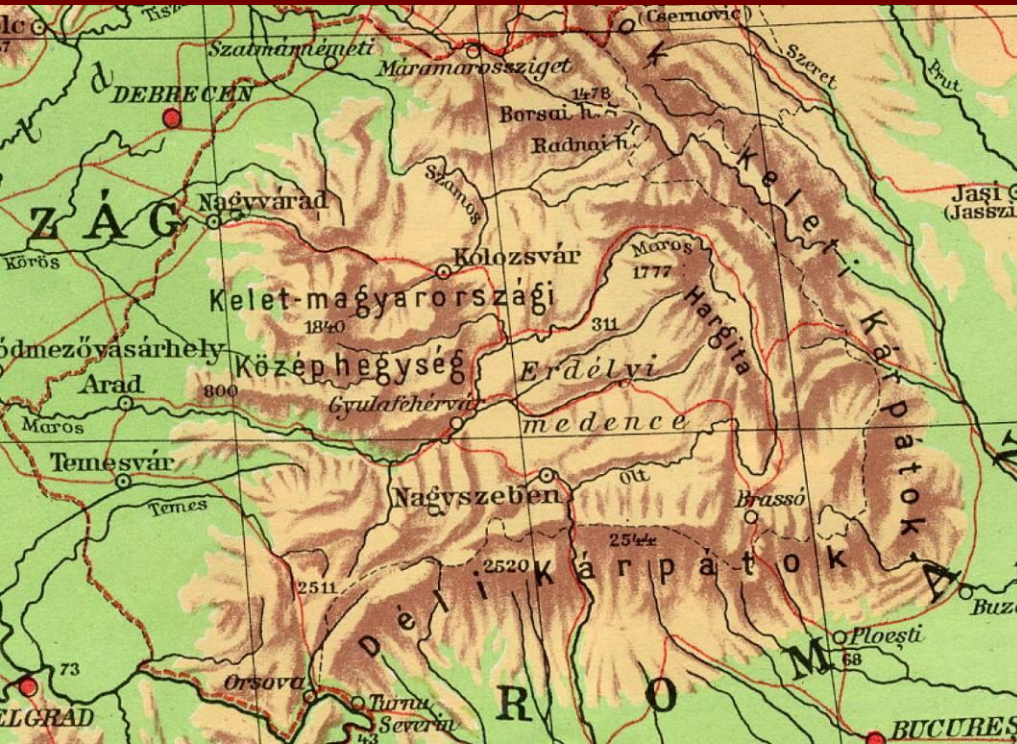
- Alapanyag: III. osztrák felmérés
  - **román**: Lambert–Cholesky (helységnevek románul, kisebb nevek átírva)
  - **magyar**: második világháború (magyarra fordítások, még D-Erdélyben is)

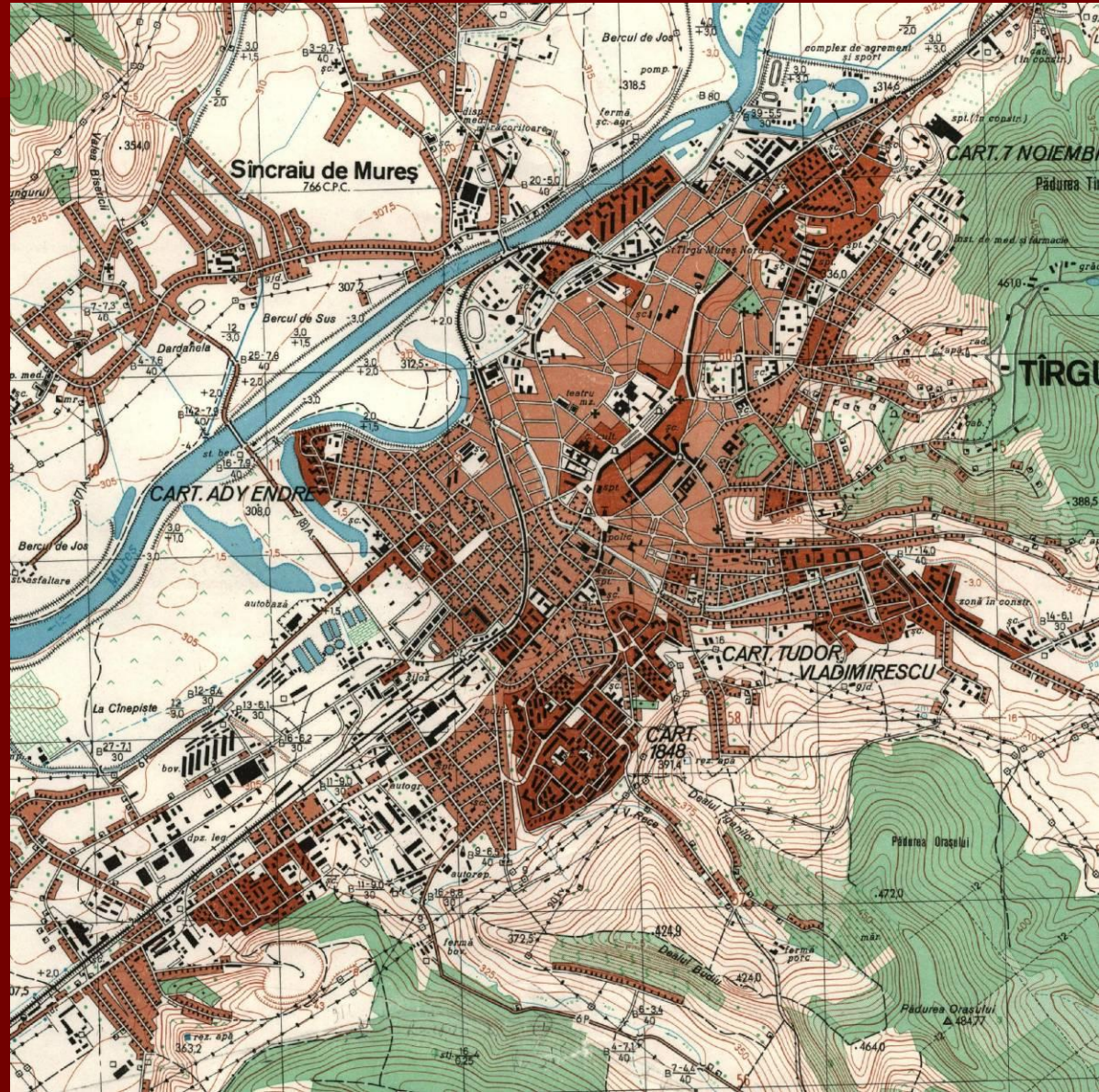
Külföldi térképek 1919–1944

- **Magyar:** mintha belföld lenne (magyar nevek)
  - Cholnoky 1926
- **Német:** rendszertelenség (román, magyar és német nevek)
  - Freytag 1930

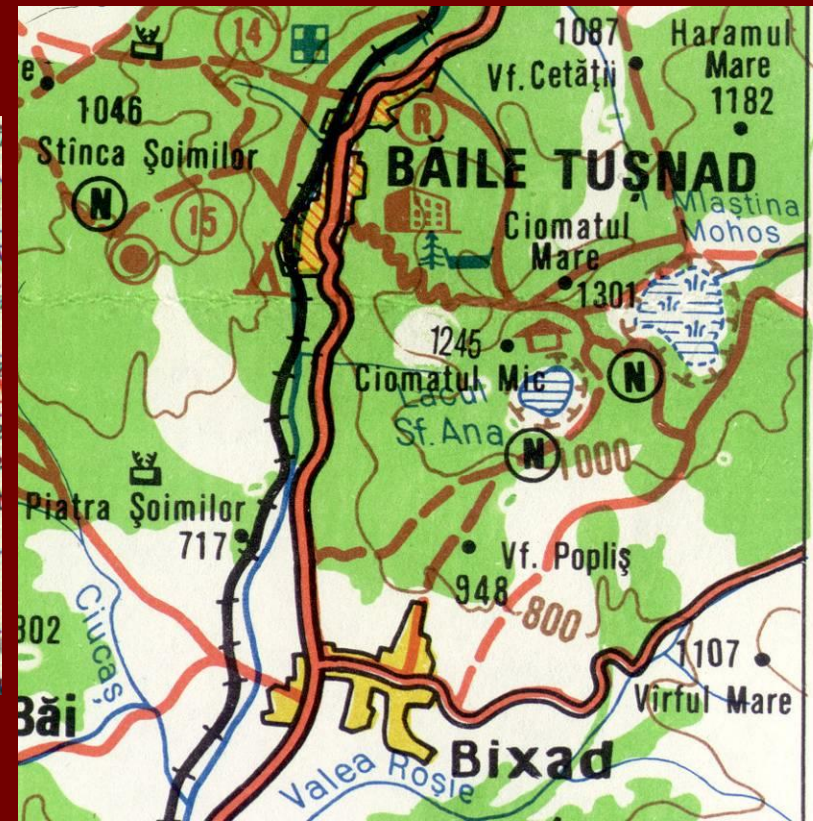
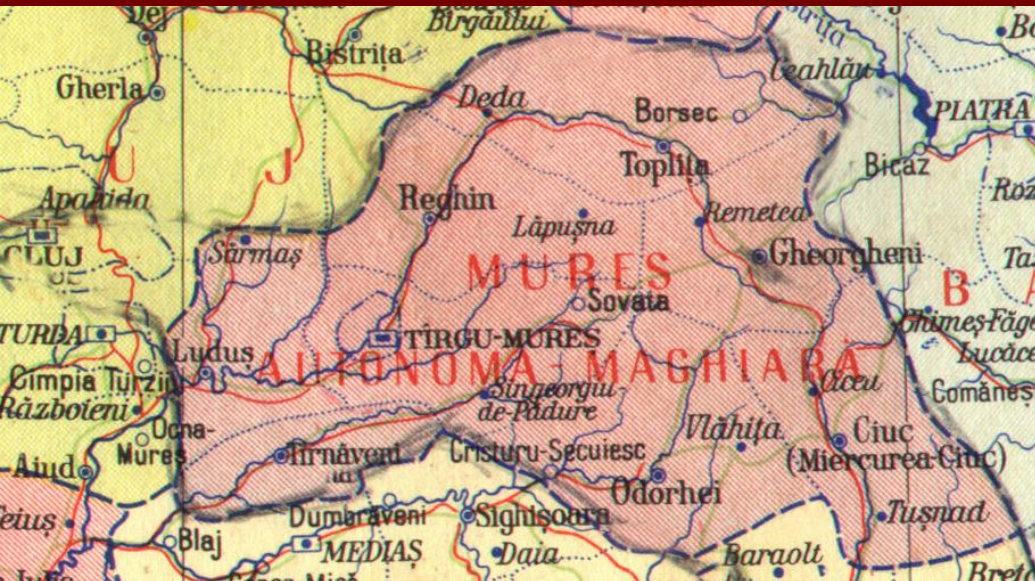
Topográfiai térképek 1945 után

- Gauss-Krüger: teljesen román nyelvű

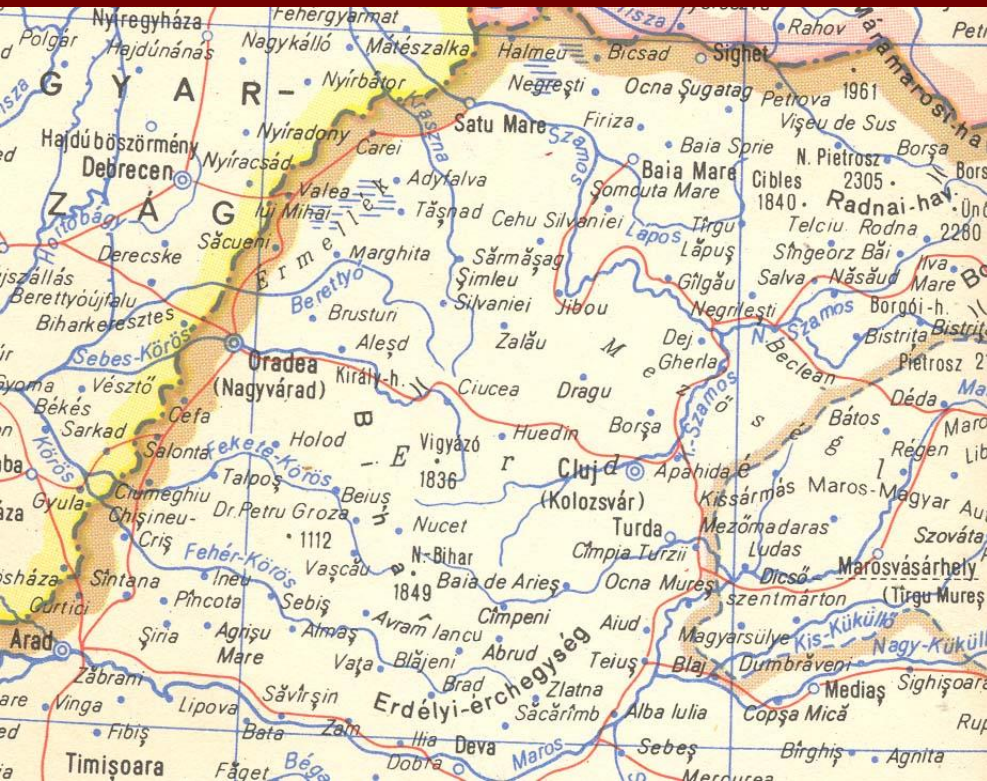
Polgári térképészet 1945–1989

- Román nyelvű: 1962-es atlasz, Rác 1986

Külföldi térképek 1945–1989

- **Magyar:** nagyon kevés magyar név – KVA 1965
- **Német:** rendszertelenség (román, magyar, német) – Knaurs 1955

1989 után

- Román térképek: szinte csak román nevek
- Magyar térképek: rendszeres párhuzamos névhasználat

Köszönöm a figyelmet!
Kérdések?

bezombor@yahoo.com